

บทเรียนที่ ๑.๓ มายาคติและเพศสภาวะกับความรุนแรงในครอบครัว

๑. มายาคติที่เกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัว

มายาคติ เป็นการสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรม ที่ถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ หรือเป็นกระบวนการของการลงให้หลงอย่างหนึ่ง มายาคตินั้นมิได้ปิดบังอำพรางสิ่งใดทั้งสิ้น ทุกอย่างปรากฏอย่างเปิดเผย แต่คนในสังคมต่างคุ้นเคยจนไม่ทันสังเกตว่าเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม คิดไปว่าค่านิยมหรือความเชื่อนั้นเป็นธรรมชาติ หรือเป็นไปตามสามัญสำนึก ในสังคมปัจจุบันยังมีมายาคติสมัยใหม่ที่ถูกผลิตสร้างขึ้นมากในสังคมอีกมาก

กล่าวได้ว่า “มายาคติ” เป็นความคิดความเชื่อบางอย่าง ที่คนทั่วไปยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติ เป็นเรื่องที่ถูกต้องแล้ว จึงนำความคิดความเชื่อเหล่านั้นไปตีความ หรือใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมจนเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน หรือไม่ถูกต้องตามมา รวมถึงเรื่องปัญหาการกระทำรุนแรงต่อเด็ก ผู้หญิง และคนในครอบครัว

ในทุกสังคมมีความเชื่อและค่านิยมที่ไม่ถูกต้องและส่งผลต่อปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอยู่หลายประการ เช่น

๑) มายาคติที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัว

๑.๑) เชื่อว่า “คนบางคนสมควรจะถูกทุบตีทำร้าย” (ไม่เป็นความจริง เพราะการทำร้ายผู้อื่นเป็นความผิดทางกฎหมาย แม้พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. ๒๕๕๐ จะเปิดโอกาสให้มีการปรับพฤติกรรมผู้กระทำ แต่มิได้เปิดโอกาสให้การทำร้ายร่างกายผู้อื่นเป็นสิ่งที่ยอมรับได้)

๑.๒) เชื่อว่า “มีเพียงผู้หญิงที่มีฐานะยากจนเท่านั้นที่ถูกทำร้าย” (ในความเป็นจริง ผู้หญิงทุกคนมีโอกาสถูกทำร้าย ทุบตี หรือถูกข่มขืน ผู้หญิงที่มีฐานะยากจนได้รับผลกระทบรุนแรง เพราะมีโอกาสน้อยกว่าที่จะหลุดพ้นออกจากวงจรความรุนแรงด้วยปัญหาเศรษฐกิจและสุขภาพได้ด้วยตัวเอง)

๑.๓) เชื่อว่า “คนที่ล่องละเมียดทางเพศ หรือข่มขืนผู้หญิง เป็นคนแปลกหน้า” (ในความเป็นจริง พบว่า ผู้กระทำส่วนใหญ่ หรือคนที่ล่องละเมียดทางเพศ หรือข่มขืนผู้หญิง เป็นคนรู้จักคุ้นเคยใกล้ชิดกับผู้ถูกกระทำ หรือเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน)

๑.๔) เชื่อว่า “ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาส่วนตัวระหว่างสามีภรรยา” (ในความเป็นจริง เหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นได้กับทุกคน การบันทึกข้อมูลจากหลายแหล่งแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงถูกทำร้ายร่างกายและถูกกระทำรุนแรงทางเพศจากสามี หรือคู่รักของตน ขณะเดียวกันก็มีข้อมูลว่าผู้หญิงถูกคนใกล้ชิดฆาตกรรม และยังมีข้อมูลว่าผู้ชายเป็นผู้กระทำรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็ก)

ความรุนแรงต่อผู้หญิง ความรุนแรงระหว่างสามีภรรยา หรือความรุนแรงที่สามีกระทำต่อภรรยาไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่ถือได้ว่าเป็นปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างระบบความคิด ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของสังคม เป็นผลกระทบจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย ความรุนแรงต่อผู้หญิงเป็นทั้งปัญหาที่ชัดเจน แต่ขณะเดียวกันก็เป็นปรากฏการณ์ที่ซ่อนเร้น เปรี๊ยะเป็นทั้งภัยเงียบ ภัยมืด

และภัยสว่างที่สามารถเกิดได้กับผู้หญิงทุกคน ไม่จำกัดอายุ วรรณะ การศึกษา ตำแหน่ง หน้าที่ ไม่จำกัดสถานที่เกิด ทั้งในบ้าน ที่ทำงาน ที่สาธารณะ ในยานพาหนะ หรือแม้แต่ในสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาด้วย

๑.๕) หลายคนมักเข้าใจว่า “*ความรุนแรงต่อเด็กและสตรี คือ ความรุนแรงที่เกิดจากการทำร้ายทางร่างกายและการกระทำทารุณทางเพศ*” (ในความเป็นจริง ความรุนแรงในครอบครัวนอกจากเป็นการทำร้ายร่างกายแล้วยังมีการทำร้ายจิตใจ โดยใช้คำพูดหรือการนิ่งเฉย การไม่ให้ความสำคัญหรือการจำกัดสิทธิทางสังคมที่จะพึงมี ก็เป็นความรุนแรงด้วยเช่นเดียวกัน)

๒) **มายาคติที่เกี่ยวกับสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัว**

๒.๑) เชื่อว่า “*ผู้หญิงเป็นต้นเหตุให้เกิดการล่วงละเมิดทางเพศ*” ทำให้สังคมรู้สึกว่าคุณผู้หญิงต้องมีส่วนรับผิดชอบการกระทำของตน (ในความเป็นจริง การแต่งตัวโป๊ของคุณผู้หญิงไม่ใช่ข้ออ้างที่นำไปใช้เป็นสาเหตุของการล่วงละเมิดทางเพศ และจากข้อมูลพบว่า เหตุที่คุณผู้หญิงไม่สามารถขัดขืนได้นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้ชายมีอาวุธ หรือทำร้ายร่างกายจนเธอต้องยอมจำนน)

๒.๒) เชื่อว่า “*ผู้ชายยังงี้ก็เป็นผู้ชาย*” โดยอ้างว่าเมื่อผู้ชายมีอารมณ์ทางเพศแล้วจะหยุดไม่ได้ เป็นเรื่องปกติธรรมชาติของผู้ชายที่ต้องปลดปล่อยอารมณ์ทางเพศทุกครั้ง ทำให้สังคมมองว่าการบังคับขืนใจผู้หญิงที่เกิดขึ้นเป็นผลจาก “*ธรรมชาติของผู้ชาย*” ถือเป็นเรื่องปกติ (ในความเป็นจริง การล่วงละเมิดทางเพศ หรือการบังคับมีเพศสัมพันธ์ เป็นเรื่องที่ไม่พึงปรารถนา คุณผู้หญิงไม่ใช่เป็นที่ระบายอารมณ์ทางเพศของผู้ชาย)

๒.๓) เชื่อว่า “*การแต่งงานทำให้ผู้ชายมีสิทธิในเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิง*” (ในความเป็นจริง สังคมส่วนใหญ่ยังมองว่า การที่สามีบังคับให้ภรรยามีเพศสัมพันธ์ ดูด่าทุบตีร่างกายภรรยา ไม่ถือเป็นความผิด ไม่เป็นการข่มขืน โดยในหลายประเทศยังคงไม่มีกฎหมายเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัวที่เกี่ยวกับการบังคับมีเพศสัมพันธ์)

๒.๔) เชื่อว่า “*การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การเสพยาเสพติด ความเครียด และความผิดปกติทางสมอง เป็นสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัว*” (ในความเป็นจริง สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นสาเหตุแต่เป็นปัจจัยกระตุ้นให้มีพฤติกรรมรุนแรงได้ คำพูดดังกล่าวนี้จึงเป็นการแก้ตัวหรือแก้ต่าง นำมาเป็นข้ออ้างในการกระทำ ความรุนแรงต่อผู้อื่น มีงานวิจัยที่แสดงว่า พฤติกรรมความรุนแรงเกิดจากการเรียนรู้ที่จะใช้ความรุนแรงต่อผู้อื่น เช่นเดียวกับการเสพติดอบายมุขที่มักพบในผู้กระทำความรุนแรง นอกจากนี้สาเหตุของความรุนแรงจากการเจ็บป่วย เช่น ผู้กระทำที่มีความผิดปกติทางสมอง มีจำนวนไม่มากเท่าสาเหตุที่สืบเนื่องจากการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เสพยาเสพติด หรือเหตุอื่น)

๓) **มายาคติเกี่ยวกับผลกระทบของความรุนแรงในครอบครัว**

๓.๑) เชื่อว่า “*ผู้หญิงที่ถูกกระทำรุนแรงไม่สามารถออกจากเหตุการณ์ ความรุนแรงได้เพราะกลัวการสูญเสียบ้าน (ครอบครัว) และกลัวขาดการสนับสนุนทางการเงิน (ไม่สามารถเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว) ได้*” (ในความเป็นจริง มีหลายเหตุผลที่อธิบายว่าเพราะเหตุใดผู้หญิงที่ถูกกระทำรุนแรงยังคงอยู่กับผู้ชายที่ทำร้าย ซึ่งไม่ได้

หมายความว่าผู้หญิงคนนั้นชอบอยู่ในสถานการณที่ถูกรักษารุนแรง โดยจะเห็นว่าในบางกรณีผู้หญิงที่พยายามจะแยกตัวออกจากเหตุการณ์แล้วมีอันตรายเกิดขึ้น แต่ก็มีผู้ถูกรักษาอีกหลายคนประสบความสำเร็จในการออกจากสถานการณความรุนแรงในครอบครัวได้ และมีความสุขกับชีวิตที่ปลอดภัยจากการรักษาความรุนแรง

๒. มายาคติเรื่องเพศกับความรุนแรงต่อผู้หญิง เด็ก และความรุนแรงในครอบครัว

ภาควิชาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ม.ป.ป.) อธิบายถึงมายาคติเรื่องเพศกับความรุนแรงต่อเด็ก ผู้หญิง และบุคคลในครอบครัว ดังนี้

๑) การให้หญิงยอมรับอำนาจของชาย จากระบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) รวมทั้งอุดมการณ์ผัวเดียวเมียเดียว (monogamy) และจารีตประเพณีแต่ดั้งเดิม อบรมขัดเกลาให้ชายมีอำนาจเหนือหญิง ดังนั้น หญิงจึงถูกกำหนดให้ยอมรับอำนาจของชาย จะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรส ที่ยอมให้สามีมีอำนาจเหนือภรรยาและลูก ที่ต้องการทั้งการปกป้องคุ้มครอง และการควบคุม การใช้ความรุนแรงของชายจึงเป็น **เครื่องมือในการรักษาอำนาจที่เหนือกว่า** ซึ่งหญิงส่วนใหญ่ก็ยอมรับสถานะภาพที่ด้อยกว่าชาย ซึ่งในพื้นที่หรืออาณาบริเวณของครอบครัวและพื้นที่ต่าง ๆ ในสังคมไทยที่ยึดจารีตประเพณีดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมโดยส่วนรวม ยังยอมรับความไม่เท่าเทียมของหญิงและชาย จึงทำให้สังคมยังไม่ตระหนักว่าความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กเป็นปัญหาสำคัญ โดยยังมีความเชื่อว่าปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นเพียงปัญหาภายในครอบครัวที่บุคคลภายนอกไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว

๒) **เรื่องระหว่างสามีภรรยาเป็นเรื่องส่วนตัว** การยอมรับความรุนแรงว่าเป็นเรื่องส่วนตัวได้ถูกถ่ายทอดต่อ ๆ มา ดังคำพูดที่ว่า ความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยาหรือ “เรื่องของผัวเมีย อย่ายุ่ง” เพราะเป็นเรื่องของ “*ลึนกับพัน ย่อมกระทบกัน เป็นธรรมชาติ*” ความขัดแย้งหรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรเล่าให้ใครฟัง “*ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า*” การถ่ายทอดคำพูด หรือ “วาหะกรรม” ต่าง ๆ ดังกล่าว มีการผลิตซ้ำความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับสามีและภรรยา รวมทั้งความรุนแรงในครอบครัวลักษณะอื่น ๆ เป็นเรื่องที่ยากต่อการจัดการหรือหาทางออก เนื่องจากมายาคติในสังคมได้บดบังวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาคความรุนแรงในครอบครัว

๓) **ชายเป็นผู้นำและหญิงเป็นผู้ตาม** ดังคำพูดที่กล่าวเปรียบเทียบกับว่า “*ผู้ชายคือช้างเท้าหน้า ผู้หญิงคือช้างเท้าหลัง*” สังคมไทยจึงยอมรับให้ผู้ชายเป็นผู้นำและผู้หญิงเป็นผู้ตาม ผู้ชายจึงเป็นหัวหน้าครอบครัว ถูกกำหนดให้เป็นเสาหลักของบ้าน มีหน้าที่ทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ขณะที่กำหนดบทบาทให้ผู้หญิงเป็นแม่บ้านทำงานบ้านเลี้ยงลูก แต่ปัจจุบัน สังคมมีการยอมรับบทบาทของเพศหญิงมากขึ้น ผู้หญิงสมัยใหม่มีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้ พัฒนาทักษะความสามารถด้านต่าง ๆ จนมีบทบาทในสังคมได้อย่างทัดเทียมกับผู้ชาย ดังนั้น ในสมัยนี้ผู้หญิงจึงไม่ใช่เป็นเพียงแค่ช้างเท้าหลังอีกต่อไป สำนวนที่ว่า “*ผู้ชายคือช้างเท้าหน้าผู้หญิงคือช้างเท้าหลัง*” ได้เปลี่ยนไปแล้ว และใช้ไม่ได้กับสถานการณ์ในปัจจุบัน

๔) พฤติกรรมของผู้หญิงเป็นสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัว สังคมไทย มีทัศนคติว่า ผู้หญิงต้องเป็นกุลสตรี ต้องมีอุปนิสัยว่านอนสอนง่าย เชื่อฟัง ไม่ประพฤติ นอกถิ่นนอกทาง เมื่อแต่งงานมีครอบครัวต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน การแต่งตัวหรือ การแสดงพฤติกรรมที่ขัดต่อค่านิยมของสังคมไทยเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ เช่น การแต่งกายเปิดเผย หรือ "นุ่งโป๊" มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น เมื่อผู้หญิง ถูกล่วงละเมิดทางเพศ หรือถูกข่มขืน สังคมหรือแม้แต่คนที่ทำงานเกี่ยวข้อง เช่น เป็นผู้รักษากฎหมาย หรือทำหน้าที่ให้บริการบางส่วนยังมองว่าเป็นเพราะผู้หญิง ทำตัวเลื่อง หรือมีพฤติกรรมเลื่อง เช่น แต่งตัวโป๊ ข้วยวน หรือแม้แต่เป็นคนที่ มี "หน้าตาดี" ก็เป็นเหตุที่กระตุ้นให้ผู้ชายอยากข่มขืนผู้หญิง เป็นต้น

ในความเป็นจริง ไม่ว่าผู้หญิง ผู้ชาย หรือเพศทางเลือก จะแต่งกายอย่างไร ไม่มีใครมีสิทธิมาข่มขืนหรือฆ่า การใช้คำพูดบางคำกับผู้หญิงกระทำรุนแรงจึงมักจะ โทษว่าพฤติกรรมของผู้หญิงเป็นสาเหตุหรือเป็นความเสี่ยงต่อการถูกกระทำรุนแรง แท้จริงแล้ว การสร้างมายาคติว่าการข่มขืนเป็นความปรารถนาทางเพศเกิดจาก การกระตุ้นของผู้หญิงที่มีพฤติกรรม การแต่งกาย หรือการแสดงออกที่ไม่เหมาะสม เป็นการใช้อำนาจควบคุม ที่เป็นผลมาจากวัฒนธรรมไทย หรือโครงสร้างของสังคมไทย ที่มีการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงและผู้ชาย โดยสังคมยอมรับให้ผู้ชายแสดงออกทางเพศได้ อย่างอิสระ เห็นความสวยงามของผู้หญิง การแต่งกาย หรือพฤติกรรมของผู้หญิง เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการคุกคามทางเพศ

๕) การผลิตซ้ำความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง มีค่านิยมและความเชื่อหลายประการ ที่เชื่อมโยงกับปัญหาความรุนแรงต่อผู้หญิง เด็ก และความรุนแรงในครอบครัว เช่น

๕.๑) ความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องปกติ ยิ่งทะเลาะกันยิ่งลูกตก ผู้หญิง ต้องอดทน เพื่อให้ครอบครัวมีความสมบูรณ์ แม้ผู้หญิงจะถูกกระทำรุนแรงแต่ต้อง อดทนประคองความเป็นครอบครัวไว้ มองว่าครอบครัวต้องมีพ่อแม่ลูก หนเพื่อลูก หรือยอมจำนนกับปัญหา เป็นต้น

๕.๒) ความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องน่าอาย ผู้หญิงมักถูกมองว่า เป็นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยถูกมองว่าทำหน้าที่ไม่เหมาะสม

ดังนั้น จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยปราศจากมายาคติ ปลุกฝัง ให้แก่เด็กและเยาวชนให้รู้จักการเคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น การให้ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย รู้สิทธิ ได้รับการปกป้องคุ้มครองสิทธิ ตระหนักต่อปัญหาและผลกระทบ จากความรุนแรงในครอบครัว และร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหา

๓. แนวคิดด้านเพศสภาวะที่สำคัญสำหรับผู้ปฏิบัติงานด้านความรุนแรง ในครอบครัว

ผู้ปฏิบัติงานด้านความรุนแรงในครอบครัวควรทำความเข้าใจแนวคิดด้าน เพศสภาวะเพื่อเป็นแนวคิดที่ทำความเข้าใจรากเหง้าที่เป็นสาเหตุของปัญหา ความรุนแรงในครอบครัว ที่มีผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและเด็ก ประกอบด้วย ความแตกต่างระหว่างหญิงชาย การกำหนดบทบาทเพศและความสัมพันธ์

ระหว่างหญิงชาย ระบบชายเป็นใหญ่ แนวคิดสตรีนิยม และความเสมอภาคและมิติหญิงชาย

๑) ความแตกต่างระหว่างหญิงชาย

ความแตกต่างระหว่างหญิงชายมีการพิจารณาได้ในหลายแง่มุม ในทางวิทยาศาสตร์อาจสนใจด้านจุดกำเนิด หรือที่มาของการเป็นเพศชายหรือเพศหญิงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ นักวิชาการหลายด้านให้ความสนใจศึกษาประเด็นความแตกต่างระหว่างหญิงชาย เช่น มีการอธิบายความแตกต่างระหว่างชายหรือหญิงตามแนวคิดด้านชีววิทยา แนวคิดด้านจิตวิทยา แนวคิดด้านจิตวิเคราะห์ และแนวคิดด้านมานุษยวิทยา ดังต่อไปนี้

๑.๑) ความแตกต่างระหว่างหญิงชายตามแนวคิดด้านชีววิทยา ความแตกต่างระหว่างหญิงชายด้านชีววิทยา เป็นความแตกต่างระหว่างธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานที่สุดเมื่อเทียบกับความแตกต่างด้านอื่น ๆ เนื่องจากจำแนกได้ง่ายกว่า ขณะที่การพิจารณาความแตกต่างในด้านอื่นอาจไม่สามารถบอกได้แน่นอนว่าเป็นสิ่งที่ได้รับมาตั้งแต่เกิดหรือเป็นความแตกต่างที่เป็นผลจากการอบรมเลี้ยงดูและสิ่งแวดล้อม

ในแง่ของการวิวัฒนาการถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและชาติพันธุ์ กระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์ทั้งชายและหญิงมีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดีที่สุด ทำให้แตกต่างจากสัตว์อื่นและมีความพิเศษกว่าตรงที่มนุษย์มีสมองและมีความสามารถในการปรับเอาสิ่งแวดล้อมและมาเป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ ขณะที่สัตว์อื่นไม่สามารถทำได้

จากแนวคิดทฤษฎีทางชีวภาพ-ธรรมชาติ อธิบายความแตกต่างระหว่างหญิงชาย ดังนี้ "หญิงชายมีความแตกต่างกัน โดยธรรมชาติอันสืบเนื่องมาจากลักษณะทางชีวภาพ ไม่ว่าจะเป็ขนาดของมันสมอง ชนิดของกล้ามเนื้อ หรือประเภทของฮอร์โมนที่มีอยู่ในร่างกายของมนุษย์แต่ละเพศ" (กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๔๑, น. ๒๒๒)

ความแตกต่างทางชีววิทยาระหว่างหญิงชายที่เห็นได้ชัดเจนคือการที่ธรรมชาติสร้างสรรีระให้ผู้หญิงต้องทำหน้าที่อุ้มท้อง ให้กำเนิดลูกและให้นมลูก ขณะที่ผู้ชายไม่สามารถทำได้ ข้อเท็จจริงนี้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องถึงความสำคัญต่อชีวิตทางสังคมของมนุษย์ต่อมา ความแตกต่างระหว่างชายและหญิงก่อให้เกิดการจัดระเบียบการผลิตที่แตกต่างกันไปด้วย และบางสังคมยังมองความแตกต่างทางเพศในทางชีววิทยาว่าเป็นชะตากรรมที่ต้องยอมรับ

ในด้านวิทยาศาสตร์อธิบายความแตกต่างระหว่างหญิงชายว่า เกิดจากอิทธิพลของฮอร์โมนซึ่งมีผลต่อสมองของเด็กที่เกิดมาและเป็นตัวกำหนดลักษณะทางกายภาพให้รู้ว่าเป็นชายหรือหญิงโดยไม่มีคำอธิบายว่าฮอร์โมนของเพศใดจะดีกว่าหรือจะทำให้เพศใดเพศหนึ่งมีความเฉลียวฉลาดกว่าอีกเพศหนึ่ง นอกจากนี้ ยังระบุว่า เพศเกิดจากอุบัติเหตุการณเพื่อสืบหอดชาติพันธุ์ของมนุษย์ แม้ชายและหญิงจะมีความแตกต่างกันแต่ก็มีความเท่าเทียมกันด้านสมอง และกล่าวกันว่าผู้หญิงอาจมีความอดทนมากกว่า

ผู้ชายเพราะมีฮอร์โมนเอสโตรเจน (estrogen) ที่เพศชายไม่มี ส่วนเพศชายอาจมีร่างกาย แข็งแรงกว่า เพราะเซลล์มีระดับที่แตกต่างกัน มีโครงสร้างกระดูกที่ใหญ่กว่าเพศหญิง ซึ่งปัจจัยทางชีววิทยาก็ไม่สามารถอธิบายคำตอบให้ได้ชัดเจนว่าเป็นเพราะเหตุใด แต่เนื่องจากความแข็งแรงกว่าของเพศชายจึงทำให้กิจกรรมและบทบาทของผู้ชาย เป็นที่ยอมรับและให้คุณค่าเหนือกว่าผู้หญิงในทุกวัฒนธรรม (ปราณี วงษ์เทศ, ๒๕๔๔, น. ๗-๘)

๑.๒) ความแตกต่างระหว่างหญิงชายตามแนวคิดด้านจิตวิทยา จิตวิเคราะห์ และจิตวิทยามีความแตกต่างกันที่ จิตวิเคราะห์เป็นวิชาที่อธิบายสาเหตุของพฤติกรรม ขณะที่จิตวิทยาเป็นการอธิบายพฤติกรรม นักจิตวิทยาใช้วิธีการสังเกตและอธิบายด้วยวิธี ทางวิทยาศาสตร์ โดยเน้นสิ่งที่แสดงออกหรือปรากฏการณ์ที่สามารถวัดหรือทดสอบได้ นักจิตวิทยาส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสนใจในความแตกต่างระหว่างเพศมากนัก ทำให้ การศึกษาและข้อมูลที่ได้กระจัดกระจาย ยากที่จะสรุปเป็นข้อยุติที่ชัดเจน และมักจะ ศึกษากรณีเฉพาะในเรื่องพฤติกรรม ความรู้สึก และความคิดเห็นลักษณะที่เป็นสากล ซึ่งสามารถใช้ได้กับมนุษย์ทุกคนไม่ว่าเพศใดก็ตาม

สาระของจิตวิทยาช่วยให้สามารถเข้าใจความกลมกลืนระหว่างส่วนที่เป็นร่างกายและลักษณะเฉพาะตัวกับส่วนที่เป็นทางสังคม และมีกาโต้เถียง มาโดยตลอดว่า พฤติกรรมของมนุษย์มีส่วนใดที่กำหนดขึ้นโดยพันธุกรรม และมีส่วนใด ที่กำหนดขึ้นโดยสิ่งแวดล้อมหรือสังคม ตั้งแต่แรกเกิดถือว่ามีมนุษย์ได้รับอิทธิพล จากสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในด้านความคิด พฤติกรรม และการ แสดงออกต่าง ๆ รวมถึงความแตกต่างระหว่างเพศส่วนใหญ่ก็เป็นผลมาจากอิทธิพล ของสิ่งแวดล้อมและการอบรมเลี้ยงดู แต่ก็มีข้อเท็จจริงที่ควรพิจารณา คือ ความแตกต่างบางประการอาจมีพื้นฐานมาจากความแตกต่างทางด้านสรีระ

นักจิตวิทยาอธิบายว่า เด็กมักจะให้ความสำคัญในเรื่องลักษณะที่บ่งบอกถึงเพศ เช่น เด็กที่อายุต่ำกว่า ๖-๗ ขวบจะมีความคิดอย่างตายตัวว่า สิ่งใดเหมาะสมกับ เด็กผู้หญิงและสิ่งใดเหมาะสมกับเด็กผู้ชาย เพราะเด็กรู้สึกว่าเป็นลักษณะหนึ่ง ของตัวเองที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่เมื่อเด็กมีอายุมากขึ้นและเข้าใจว่าเพศเป็นเรื่อง ของสรีระประจำตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามพฤติกรรม เช่น ไม่ว่าจะตัดผมสั้นหรือ ไว้ผมยาว หรือสวมเสื้อแบบใดก็ยังคงเป็นเด็กผู้หญิงหรือเด็กผู้ชายตามสรีระของตนเอง ความคิดแบบตายตัวจะลดลงเมื่อเด็กมีอายุมากขึ้น ที่กล่าวมานี้อาจจะแสดงให้เห็นได้ว่า มนุษย์ต้องการมีเอกลักษณ์ของตัวเอง เมื่ออยู่รวมกันเป็นสังคม เพื่อให้ง่ายสำหรับ การสื่อสารติดต่อและวางตัวให้เหมาะสม จึงเป็นการแบ่งกลุ่มคนให้มีสถานภาพต่าง ๆ กัน ซึ่งส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับบทบาทและอำนาจหน้าที่ในสังคม เช่น สถานภาพ อันเนื่องมาจากเพศ และเนื่องมาจากอายุ มนุษย์ได้เริ่มเรียนรู้สถานภาพทางเพศของตน ตั้งแต่วัยเด็กจากการอบรมขัดเกลา ในด้านจิตวิทยาได้มีการอธิบายการเรียนรู้ออกเป็น ๒ แนวคิด (คณะทำงานวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว ช่วงปี พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๔๔ ในมูลนิธิ ผู้หญิง มปป., น. ๖๑-๖๒) คือ

(๑) **การเขียนรู้ทางสังคม** เด็กจะเขียนรู้บทบาทเพศโดยสังเกตจากผู้อื่น เช่น พ่อแม่ ผู้ใหญ่ และเพื่อน ๆ เด็กจะรับหรือเลียนแบบบทบาทตามที่เห็นนั้น การรับหรือเลียนแบบขึ้นอยู่กับผู้ที่เป็นตัวต้นแบบ เช่น อาจเป็นผู้มีอำนาจหรือสถานภาพสูง หรือเมื่อเลียนแบบแล้วจะได้อะไรเป็นผลตอบแทน หรือการที่เด็กรู้สึกได้รับความรักและความอบอุ่นจากผู้ที่เป็นต้นแบบ

(๒) **การตระหนักรู้และการพัฒนา** เด็กรับพฤติกรรมหรือค่านิยมต่าง ๆ บนพื้นฐานการเลือกว่า “อะไรเหมือนฉัน” เด็กเป็นผู้เริ่มกระบวนการเลือกเองมากกว่าจะเป็นไปตามแรงเสริม (reinforcement) ของผู้อื่นเสมอไป และเด็กจะเลือกรับเฉพาะแรงเสริมที่ยืนยันระบบการตระหนักรู้เกี่ยวกับบทบาทเพศของตนเอง

นักจิตวิทยาให้ความสนใจความแตกต่างระหว่างหญิงชายในด้านต่าง ๆ เช่น ความแตกต่างทางสติปัญญาระหว่างเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย มีการจำแนกว่าเด็กผู้ชายจะมีความถนัดหรือเรียนเก่งกว่าในเรื่องที่เป็นเชิงทฤษฎี ทางด้านเศรษฐศาสตร์ การเมือง คณิตศาสตร์ และกลศาสตร์ ส่วนเด็กผู้หญิงจะเรียนเก่งกว่าในเรื่องสุนทรียศาสตร์ สังคม ศาสนา ซึ่งความถนัดหรือสัมฤทธิ์ผลที่แตกต่างกันนี้ น่าจะมีสาเหตุมาจากความแตกต่างทางด้านอุปนิสัย เจตคติและความสนใจ มากกว่าจะเป็นเรื่องความสามารถที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด นอกจากนี้ นักจิตวิทยายังได้พยายามจำแนกให้เห็นความแตกต่างระหว่าง “ความเป็นชาย” และ “ความเป็นหญิง” โดยการทำบัญชีข้อแตกต่างทางเพศที่ได้ศึกษาและสังเกตได้ ซึ่งในระยะหลังข้อแตกต่างหลายประการยังไม่ได้รับการพิสูจน์ยืนยันว่าเป็นจริง อย่างไรก็ตาม มีลักษณะนิสัยบางประการที่พอจะเชื่อถือได้จากผลการทดสอบที่ตรงกัน

๑.๓) ความแตกต่างระหว่างหญิงชายตามแนวคิดด้านจิตวิเคราะห์ การศึกษาเรื่องจิตวิเคราะห์ที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดและเป็นจุดเริ่มต้น คือ การศึกษาตามแนวคิดและทฤษฎีของฟรอยด์ (Sigmund Freud) ซึ่งมีผลทำให้แนวคิดทางจิตวิทยามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เดิมการศึกษาด้านจิตวิทยาเป็นเพียงการสังเกตและบรรยายพฤติกรรม แต่แนวคิดของฟรอยด์มีการอธิบายพฤติกรรมโดยใช้หลักของเหตุผลที่เชื่อว่าเหตุการณ์ทางจิตนั้นมีใช้การ “บังเอิญ” แต่เป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องตลอดชีวิตของบุคคล นับตั้งแต่แรกเกิดจนเจริญเติบโต แนวคิดและทฤษฎีของฟรอยด์นอกจากจะช่วยให้เข้าใจในเรื่องจิตมนุษย์แล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นความสำคัญของเพศ

กล่าวกันว่า “ทฤษฎีของฟรอยด์และสตรีนิยมมีรากเหง้าร่วมกัน” ในช่วงประมาณกว่าทศวรรษที่ผ่านมาพัฒนาการของจิตวิเคราะห์ได้รับความได้รับความสนใจจากสตรีนิยม ซึ่งสนใจความแตกต่างและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ความสนใจนี้ทำให้นักสตรีนิยมให้ความสำคัญกับการกดขี่ทางเพศและเงื่อนไขทางสังคมที่อาจชักนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและทำให้เกิดเสรีภาพและความเท่าเทียมกัน นักสตรีนิยมกลุ่มหนึ่งให้ความสนใจแนวคิดของฟรอยด์ (Freud) และลากอง (Jacques Lacan) ซึ่งทั้งสองคนมีแนวคิดในแนวเดียวกัน ขณะที่อีกหลาย ๆ กลุ่มมีท่าทีต่อต้านและวิจารณ์ว่าเป็นทฤษฎีที่มีอคติต่อผู้หญิง (ยศ สันตสมบัติ, ๒๕๕๒: น. ๙๓-๑๐๖)

แนวคิดจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ไม่เห็นด้วยกับความเชื่อที่ว่าความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ แต่เชื่อว่าความแตกต่างทางเพศเกิดจาก “การแบ่งแยก” (split/division) ที่ระบบสัญลักษณ์เป็นผู้กำหนดให้มนุษย์ทุกคนจึงต้องรับฐานะความเป็นชายหรือหญิง และฐานะดังกล่าวไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับลักษณะทางชีววิทยาหรือทางสรีระของผู้นั้น และไม่จำเป็นต้องเป็นฐานที่บุคคลนั้นพึงพอใจ นอกจากนี้ การที่ระบุว่าปัจจัยที่แบ่งแยกความเป็นชายหรือหญิงอยู่ที่การมีหรือไม่มี “องคชาติ” เป็นประเด็นที่นักจิตวิเคราะห์หลายคนไม่เห็นด้วยและกลายเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันในช่วงเวลาต่อมา

ตามแนวคิดของฟรอยด์ การแบ่งแยกเพศเริ่มต้นครั้งแรกเมื่อเด็กทารกทั้งชายและหญิงเริ่มมีประสบการณ์และความปรารถนาทางเพศจากความสัมพันธ์ที่มีต่อแม่ แม่จึงเป็นเป้าหมายแห่งความรักครั้งแรกในชีวิต ความปรารถนาที่มีต่อแม่คือ ปรารถนาที่จะมีองคชาติ (phallic phase) เพราะองคชาติ (ในระดับสัญลักษณ์) เป็นเป้าหมายแห่งความปรารถนาของแม่ แต่บทบาทของพ่อเป็นตัวแทนของอำนาจทางสังคมในครอบครัวและเป็นคู่รักของแม่ ทำให้พ่อผู้ข่มขู่ (castrating figure) และทำลายความปรารถนาของเด็ก เด็กผู้หญิงจึงเริ่มเคลื่อนย้าย (transfer) เป้าหมายความรักจากแม่สู่พ่อ และกำหนด “อัตลักษณ์” (identity) ของตนโดยมีแม่เป็นแบบอย่าง ส่วนเด็กผู้ชายก็จะกำหนดอัตลักษณ์ของตนเองโดยมีพ่อเป็นแบบอย่าง และพยายามแทนที่บทบาทพ่อในเวลาต่อมา

การแบ่งแยกเพศครั้งที่สองเริ่มต้นขึ้นเมื่อเด็กก้าวสู่สังคมภายนอกและถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ตามฐานะตำแหน่งทางสังคม ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม กระบวนการแบ่งแยกครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อเด็กเริ่มเรียนรู้ภาษา ซึ่งเป็นกลไกที่สอนให้เด็กตระหนักถึงฐานะของตนเองในวงจรความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง โดยกล่าวหาว่าเป็นการนำเอาความเป็นชายมาเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างเพศ ซึ่งหมายถึงการนำเอาผู้ชายมาเป็นบรรทัดฐาน และผู้หญิงเป็นเพียงเพศที่แตกต่างของผู้ชายเท่านั้น นักจิตวิเคราะห์รุ่นหลัง ๆ มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของฟรอยด์ ขณะที่บางกลุ่มก็ได้แย้งในหลายประเด็น โดยเฉพาะจากกลุ่มศิษย์ของฟรอยด์บางกลุ่มที่มีความเห็นว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นการสร้างทฤษฎีจิตวิทยาในแง่ของผู้ชาย โดยแรงบังคับทางสังคมทำให้ผู้หญิงต้องปรับตัวให้เข้ากับความมุ่งหวังของผู้ชายตลอดเวลา แทนที่จะปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังได้เสนอแนวคิดไปในทางตรงกันข้ามว่า ผู้ชายต่างหากที่อิจฉาผู้หญิง อิจฉาในความสามารถเป็นแม่ที่สามารถตั้งครุฑ คลอลลูก และให้นมลูกได้

๑.๔) ความแตกต่างระหว่างหญิงชายตามแนวคิดด้านมานุษยวิทยา มนุษย์ในสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ มีวิถีชีวิตและระเบียบแบบแผนที่แตกต่างกันออกไป ไม่มีความเป็นสากลหรือตายตัว การศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาสนใจความแตกต่างระหว่างเพศ ในลักษณะการเปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรม และเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์

การศึกษาความแตกต่างระหว่างเพศในแง่ของนักมานุษยวิทยา เป็นการศึกษา “*บทบาทเพศ*” ซึ่งในความหมายกว้างเป็นการศึกษาพฤติกรรม เจตคติ ค่านิยม และความคาดหวัง ตามที่สังคมแต่ละแห่งมีความเห็นว่ามีเหมาะสมกับเพศชายหรือเพศหญิง มาร์กาเรต มีด (Margaret Mead) เป็นนักมานุษยวิทยาที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่บุกเบิกในการศึกษาประเพณีของชาวเกาะในเขตนิวกีนิ ผลงานชิ้นนี้เป็นผลงานที่พิสูจน์ว่าบทบาทเพศมิใช่เรื่องตายตัว และล้มล้างความเชื่อที่ว่า ชายเป็นใหญ่ นั้นเป็นเรื่องธรรมชาติหรือเป็นสากล บทบาทเพศมิใช่ถูกกำหนดอย่างตรงไปตรงมาหรืออย่างตายตัวตามเงื่อนไขทางชีววิทยา แต่เป็นการปรุงแต่งโดยวัฒนธรรมจากจุดเริ่มต้นทางชีววิทยาที่เป็นสากล ซึ่งกำหนดให้ผู้หญิงเป็นผู้ตั้งครุฑ ให้กำเนิดลูก และให้นมลูก

การถ่ายทอดบทบาทเพศถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้และการอบรมขัดเกลาทางสังคม ซึ่งนักจิตวิทยาได้ศึกษาไว้อย่างกว้างขวาง โดยที่นักมานุษยวิทยามุ่งให้ความสนใจในการอบรมเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายให้รับบทบาทเพศตามที่สังคมกำหนดไว้ สภาพแวดล้อมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองก็มีอิทธิพลต่อการอบรมขัดเกลาของครอบครัวด้วย ขณะเดียวกันบทบาทเพศที่ได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัวก็มีส่วนเสริมให้ระบบทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองดำรงอยู่อย่างมีเสถียรภาพ และการที่ครอบครัวต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดบทบาทเพศนั้นก็เพราะครอบครัวต้องการรักษาเสถียรภาพในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม โดยมีพ่อและแม่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอบรมขัดเกลา

สำหรับบทบาทเพศเป็นธรรมเนียมที่สังคมกำหนดขึ้นตามการปรับตัวทางวัฒนธรรมให้เข้ากับเงื่อนไขการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจบทบาทเพศก็จำเป็นต้องศึกษาปฏิสัมพันธ์กับบทบาทสังคมลักษณะอื่น ตลอดจนการสืบทอดและสร้างสายสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ จากการศึกษาในบางสังคมพบว่า บทบาทเพศมีลักษณะสัมพันธ์กับลักษณะครอบครัว กล่าวคือ ในครอบครัวขนาดใหญ่มักมีความแตกต่างกันในบทบาทเพศมาก ส่วนครอบครัวขนาดเล็กมักไม่ค่อยมีความแตกต่างกันนัก เพราะสมาชิกของครอบครัวต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๒) การกำหนดบทบาทเพศและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย

การกำหนดบทบาทเพศ (gender role) มีขึ้นตามลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม และบทบาทเพศที่สังคมกำหนดส่งผลกระทบต่อสถานภาพของหญิงชายในสังคมนั้น ๆ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย (gender relations) มักถูกกำหนดและมีการควบคุมโดยบรรทัดฐานและค่านิยมแต่ละสังคม ทั้งนี้เพราะเมื่อสังคมกำหนดบทบาทความรับผิดชอบให้หญิงชายแล้ว ทำให้สามารถบอกได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงควรเป็นไปในรูปแบบใด เช่น ในบางสังคมกำหนดให้ชายเป็นผู้นำและหญิงเป็นผู้ตาม ขณะที่บางสังคมอาจมีลักษณะตรงกันข้าม ความสัมพันธ์ดังกล่าว ขึ้นอยู่กับว่าสังคมคาดหวังต่อการกำหนดบทบาทนั้น ๆ อย่างไร และเท่าที่ปรากฏในเกือบทุกสังคม ผู้หญิงมักถูกกำหนดให้มีฐานะด้อยกว่าผู้ชาย

บทบาทเพศและความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมีปัจจัยเกี่ยวข้องของหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยที่กำหนดความไม่เท่าเทียมกัน

ของบทบาทเพศ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย และค่านิยมของสังคม ต่อหญิงชาย ดังนี้

๒.๑) ปัจจัยที่กำหนดความไม่เท่าเทียมกันของบทบาททางเพศ ความไม่เท่าเทียมกันของบทบาททางเพศ มีผลจากปัจจัยต่อไปนี้ (ภัสสร ลิมานนท์, ๒๕๔๒, น. ๓)

(๑) ปัจจัยทางธรรมชาติและชีวภาพ พื้นฐานทางธรรมชาติ ด้านสรีระ หรือชีวภาพ เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความแตกต่างของบทบาทเพศ เช่น กำหนดให้โครงสร้างทางร่างกายของผู้ชายโดยทั่วไปคือกระดูกและกล้ามเนื้อมีความแข็งแรงกว่าผู้หญิง ขณะที่สภาพร่างกายของผู้หญิงมีความอ่อนแอกว่าและผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติมากกว่า เช่น การมีประจำเดือน การตั้งครรภ์ การคลอดลูก และการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ความแตกต่างด้านสรีระที่ธรรมชาติกำหนดให้นี้ทำให้สังคมต้องจัดสรรและแบ่งบทบาท รวมทั้งกำหนดความรับผิดชอบที่สมมติขึ้น ทำให้ยอมรับกันว่ามีความเหมาะสมกับสรีระของมนุษย์แต่ละเพศ และสังคมเองก็คาดหวังให้แต่ละเพศประพฤติปฏิบัติตนตามแบบแผนที่สมาชิกในสังคมสร้างขึ้น เช่น แบบแผนพฤติกรรมที่สังคมกำหนดว่าผู้หญิงและผู้ชายควรมีกิจกรรมารยาท หน้าที่การงาน และความรับผิดชอบแบบใด หรือการกำหนดให้ผู้ชายมีบทบาทและกิจกรรมนอกบ้าน เช่น ด้านการปกครอง ทำพิธีทางศาสนา เพราะผู้ชายมีความคล่องตัวกว่า แข็งแรงกว่า แต่ในทางตรงข้าม เนื่องจากผู้หญิงต้องมีการมีประจำเดือน ตั้งครรภ์ และเลี้ยงลูก จึงกำหนดให้ผู้หญิงต้องทำหน้าที่ดูแลบ้าน เตรียมอาหาร เลี้ยงดูบุตร และทำงานอยู่ในบ้าน ซึ่งในหลายสังคมมีข้อห้ามมิให้ผู้หญิงมีบทบาททางสังคมหรือร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะการมีประจำเดือนกลายเป็นข้อจำกัดทางสภาพร่างกายของผู้หญิง

นอกจากนี้ การที่มีความเชื่อที่ว่าผู้หญิงไม่สามารถทำงานหนักได้เท่าผู้ชาย เพราะสภาพทางร่างกายด้อยกว่า กิจกรรมหลายประเภทที่ผู้ชายเป็นผู้ปฏิบัติได้สร้างความเข้าใจและการยอมรับว่าผู้ชายเท่านั้นที่เป็นตัวแทนของมนุษยชาติ เพราะผู้ชายเป็นผู้สร้างสรรค์อาวุธวัตถุและวัฒนธรรมด้านเทคโนโลยีใหม่ให้แก่สังคม ความเชื่อดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ชายมีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งในฐานะผู้ดัดแปลงธรรมชาติให้กลายเป็นวัฒนธรรม

(๒) ปัจจัยทางโครงสร้างครอบครัว โครงสร้างทางครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแบ่งงานระหว่างเพศ ซึ่งส่งผลให้เกิดความไม่เสมอภาคในสถานภาพของหญิงชาย ความไม่เท่าเทียมกันนี้ได้กระจายออกไปถึงในสังคม เช่น ในครอบครัวเดี่ยว หรือครอบครัวขนาดเล็ก ที่มีสมาชิกจำนวนน้อย ที่อาจเป็นช่วงเริ่มต้นของครอบครัว การแบ่งงานและความรับผิดชอบระหว่างสมาชิกในครอบครัวยังไม่เต็มที่นัก หากคนใดคนหนึ่งไม่สามารถทำหน้าที่ของตน สมาชิกคนอื่นในครอบครัวก็สามารถทำหน้าที่แทนได้ เช่น การเจ็บป่วย ซึ่งต่างจากครอบครัวขยายที่มีสมาชิกจำนวนมากกว่า และมีหลายช่วงอายุคน เช่น ปู่-ย่า หรือตา-ยาย อาจมีญาติพี่น้อง และผู้อุปถัมภ์อื่นด้วย จึงทำให้การแบ่งงานระหว่างสมาชิกเป็นไปได้สะดวก

(๓) **ปัจจัยทางวัฒนธรรมและบรรทัดฐานทางสังคม** เมื่อเยาว์วัยเด็กผู้ชายและเด็กผู้หญิงจะถูกปลูกฝังหรืออบรมขัดเกลาให้มีอุปนิสัยที่แตกต่างกัน โดยสมาชิกในทั้งชายและหญิงต้องยอมรับเจตคติและบทบาทตามที่สังคมกำหนดไว้ เช่น การกำหนดสถานภาพและบทบาท บุคลิกภาพ แบบแผนภาษาพูด รวมทั้งรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยอาศัยพื้นฐานจากเพศที่กำหนดโดยปัจจัยทางธรรมชาติและชีวภาพ เพศที่กำหนดโดยสังคมนั้นจะแตกต่างกันไปในเกือบทุกสังคม แล้วแต่ค่านิยมและความเชื่อของแต่ละวัฒนธรรม วัฒนธรรมเกี่ยวกับบทบาทเพศอาจสลับเปลี่ยนกันไปได้ตามความนิยมและกาลเวลาที่เปลี่ยนไป เพราะบทบาทที่กำหนดขึ้นเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมนี้ ในบางสังคมยังเชื่อว่าร่างกายของผู้ชายประกอบด้วยธาตุความเป็นชายและหญิง ทำให้โลกของผู้ชายเปิดกว้างและมีอิสระเสรี ขณะที่ในร่างกายของผู้หญิงมีธาตุความเป็นหญิงเพียงอย่างเดียว พื้นที่ของผู้หญิงจึงเป็นพื้นที่ปิดและมีข้อจำกัด ความเชื่อนี้ทำให้วัฒนธรรมและประเพณีที่สังคมยึดถือในการปฏิบัติต่อหญิงและชายมีความแตกต่างกันออกไป เช่น ในประเด็นต่อไปนี้

(๓.๑) **การอบรมขัดเกลา** การอบรมเลี้ยงดูภายในครอบครัวและการอบรมขัดเกลาให้รู้ระเบียบสังคมที่ถ่ายทอดกันมานับชั่วคนได้เน้นถึงฐานะความเป็นผู้นำของผู้ชาย และฐานะความเป็นผู้ตามของผู้หญิง หรือเนื่องจากความเชื่อในความบริสุทธิ์และพรหมจรรย์ที่ผู้หญิงต้องรักษาไว้ก่อนแต่งงาน ทำให้เด็กผู้หญิงถูกควบคุมให้อยู่ภายในขอบเขตที่กำหนดไว้ ขณะที่สังคมเปิดโอกาสให้เด็กผู้ชายมีเสรีภาพที่จะออกนอกบ้าน แสวงหาความเป็นผู้นำและความเป็นผู้ชายด้วยตนเอง

(๓.๒) **ความแตกต่างของพื้นที่กิจกรรม** ผู้หญิงมีแวดวงชีวิตที่แคบกว่าผู้ชาย เช่นในสังคมโบราณหรือสังคมเกษตรกรรมส่วนใหญ่ เด็กผู้หญิงจะถูกผนวกเข้ากับสังคมในแนวตั้ง (vertically integration) โดยผ่านกลุ่มเครือญาติและครอบครัว ในขณะที่เด็กผู้ชายจะขยายแวดวงชีวิตของตนเองไปตามแนวนอน (horizontally) ในแต่ละสังคมก็มีการจัดกิจกรรมที่บ่งบอกถึง “พื้นที่” หรืออาณาเขตที่ผู้หญิงและผู้ชายจะเข้าไปมีส่วนร่วมได้ ซึ่งกิจกรรมของชายและหญิงมักจะแตกต่างกัน

(๓.๓) **ความแตกต่างของบทบาท** บทบาทเพศหญิงชายที่กำหนดขึ้นในสังคมมักอยู่ในลักษณะที่ตรงกันข้าม ซึ่งลักษณะที่ตรงกันข้ามนี้บ่งบอกถึงการแบ่งแยกกิจกรรมและหน้าที่ของชายและหญิง โดยผู้หญิงเป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว ทำหน้าที่หรือมีบทบาทแม่บ้านในฐานะภรรยาและแม่ ขณะที่ผู้ชายมีหน้าที่และบทบาททำงานหารายได้เลี้ยงครอบครัว ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพิงผู้ชาย (เมทินี พงษ์เวช, ๒๕๔๔, น. ๗)

(๒.๒) **ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย** การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในสังคมต่าง ๆ ลักษณะที่ปรากฏอยู่ในเกือบทุกวัฒนธรรม อาจเรียกว่าเป็นสากลได้ คือ การผูกขาดอำนาจทางสังคมของผู้ชาย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย มีดังดังนี้ (ยศ สันตสมบัติ ใน ปราณี วงษ์เทศ, ๒๕๔๔, น. ๕-๖)

(๑) สถานะของผู้หญิงหลังแต่งงาน ภายหลังแต่งงาน ภรรยา มักย้ายเข้าไป อยู่ในครอบครัวของสามีถึงร้อยละ ๗๕ ของสังคมทั่วโลก เพียงร้อยละ ๑๐ เท่านั้นที่สามี ย้ายไปอยู่ในครอบครัวของภรรยา ทำให้ผู้หญิง ภรรยาส่วนใหญ่ต้องปรับตัวให้เข้ากับ สภาพแวดล้อมใหม่ และต้องจำยอมอยู่ภายใต้อำนาจของครอบครัวสามี และแบกรับ ภาระหน้าที่ในการดูแลครอบครัวของสามี บางครั้งต้องตัดขาดจากกลุ่มที่สนับสนุน และขาดอำนาจในการต่อรองเมื่อเกิดความขัดแย้งในครอบครัว

การสืบสกุลฝ่ายพ่อและการยอมให้ผู้ชายมีคู่สมรสมากกว่าหนึ่งคน ลักษณะ ทางมานุษยวิทยาพบว่า สังคมทั่วไปเด็กจะสืบสกุลทางฝ่ายพ่อมากกว่าแม่ถึง ๕ เท่า ในสังคมที่ยอมที่ยอมให้มีคู่สมรสมากกว่า ๑ คน พบว่า ยอมรับให้ผู้ชายประพฤติปฏิบัติ ได้มากกว่าผู้หญิง เห็นว่าผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนเป็นเรื่องธรรมดา และสังคม ส่วนน้อยที่ยอมให้ผู้หญิงมีสามีหลายคน การแต่งงานระหว่างหญิงชายที่เกิดขึ้นนั้น โดยส่วนใหญ่ฝ่ายชายเป็นฝ่ายจ่ายค่าสินสอดให้ฝ่ายหญิงหรือเจ้าสาวเพื่อเป็นการ ตอบแทน สังคมลักษณะนี้ผู้หญิงกลายเป็นผู้ถูกกำหนดราคา โดยการให้สินสอดเป็นการ แลกเปลี่ยน

(๒) การให้ผู้ชายเป็นผู้นำและมีอำนาจในการตัดสินใจ ผู้นำส่วนใหญ่ในกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง เช่น หัวหน้ากลุ่ม หัวหน้าหมู่บ้าน ผู้นำทางการเมือง หรือผู้นำประเทศ ดังนั้น อำนาจการตัดสินใจส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในกลุ่ม ของผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางเพศที่ชัดเจนที่สุด

(๓) การให้คุณค่าผู้ชายในความเชื่อทางศาสนา กฎเกณฑ์และข้อห้าม ทางศาสนาแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเพศ บางศาสนามีกฎเกณฑ์ข้อห้าม ที่กีดกันผู้หญิงจากการบวช ห้ามผู้หญิงบวชเป็นพระสงฆ์ เพราะในหลายสังคมมองว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่ไม่สะอาดมีมลทิน ขณะที่บางสังคมให้คุณค่าความเป็นชาย เช่น การให้ อสุจิเป็นสัญลักษณ์ของการเจริญพันธุ์ และนำไปใช้ในพิธีกรรมที่เร่งเร้าการผลิต ทางการเกษตร

(๔) ความแตกต่างในการแบ่งงาน จากการศึกษาบทบาททางเพศ พบว่า ผู้หญิงเป็นฝ่ายทำงานหนักเท่ากับหรือมากกว่าผู้ชาย แต่งานส่วนใหญ่มักเป็นงานบ้าน ขณะที่ผู้ชายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว จึงยกให้เป็นหัวหน้าครอบครัว ข้อมูลทางชาติพันธุ์ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าผู้ชายเป็นฝ่ายผูกขาดอำนาจ และเกิดขึ้นเกือบทุกสังคมโลก

ข้อสรุปดังกล่าวเป็นการยืนยันว่า ความไม่เสมอภาคทางเพศมิได้เป็นความ เหลื่อมล้ำที่เกิดจากความแตกต่างทางธรรมชาติเท่านั้น แต่เกิดจากสังคมเป็น ผู้กำหนดให้ผู้ชายหรือเพศชายเป็นฝ่ายครอบครองอำนาจ ทั้งในครอบครัวและสังคม

๒.๓) ค่านิยมของสังคมที่มีต่อชาย หญิง ธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะสัตว์สังคม มักอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว ชุมชนและสังคม โดยถือว่า “ครอบครัว” เป็นสถาบัน ที่สำคัญมากที่สุด วงจรชีวิตหรือวัฏจักรครอบครัวจะเกิดขึ้นตามลักษณะของสภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมของกลุ่มชนต่าง ๆ ปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการอบรม ขัดเกลา การประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างชาย-หญิง สามี-ภรรยา พ่อ-แม่-ลูก รวมถึง สมาชิกคนอื่น ๆ ของสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากค่านิยมที่สังคมคาดหวังต่อผู้หญิงทั้งสิ้น

ค่านิยมของสังคมที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างเพศชาย หญิง คือ ค่านิยมขัดกันหรือค่านิยมเชิงซ้อน (double standard) เป็นค่านิยมที่ส่งผลให้เกิดความไม่เสมอภาค (Reiss, ๑๙๖๐ อ้างถึงใน วันทนีย์ วาสิกะสิน และสุณีย์ เหมาะประสิทธิ์, ๒๕๔๕, น. ๔) หมายถึง ผู้ชายสามารถประพฤติ ปฏิบัติอย่างหนึ่ง โดยไม่ถูกสังคมตำหนิ แต่หากเป็นผู้หญิงประพฤติ ปฏิบัติในแบบเดียวกันกลับถูกตำหนิ เช่น การนอกใจ การมีเพศสัมพันธ์ก่อนสมรส เป็นต้น นอกจากนี้ ค่านิยมบางประการ ที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคทางเพศมีความเชื่อมโยงกับค่านิยม ชายเป็นใหญ่กว่าหญิง ซึ่งให้บทบาทพ่อเป็นใหญ่ เป็นผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจในครอบครัว ในฐานะของผู้นำและ ผู้หาเลี้ยงครอบครัว ส่วนบทบาทแม่ทำหน้าที่ดูแลงานบ้านและคนในครอบครัว ในฐานะ แม่ ภรรยาและแม่บ้าน

สรุปได้ว่า การกำหนดบทบาททางเพศและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชาย ผู้หญิง ที่ถ่ายทอดผ่านการอบรมขัดเกลาทางสังคมส่วนใหญ่ กำหนดบทบาทหญิงชาย ให้แตกต่างกัน โดยยกย่องและยอมรับให้ผู้ชายอยู่ในฐานะและมีอำนาจที่เหนือกว่า ผู้หญิง

๓) ระบบชายเป็นใหญ่ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งส่วนใหญ่ชายมีอำนาจมากกว่าหญิง ทั้งในระดับครอบครัวและสังคม รวมถึงการกำหนดความสำคัญ การมีอคติ การไม่ยอมรับลักษณะที่ปรากฏนั้นเป็นผลมาจากความเชื่อเรื่อง “ระบบชายเป็นใหญ่”

๓.๑) ความเป็นมาของ “ระบบชายเป็นใหญ่” การศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของครอบครัวตามแนวสตรีนิยม เห็นว่า ความหมายของครอบครัวผูกติดกับอำนาจ ๔ ประการ คือ ความเป็นเจ้าของ จิตวิเคราะห์ รั้ว และศาสนา (กำจร หลุยยะพงศ์, ๒๕๔๔, น. ๑๓๗) ตามแนวการศึกษาของกลุ่มมาร์กซิสต์ เช่น งานของเองเกลส์ (F.Engles) เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ. ๒๔๒๗) ในหนังสือเรื่อง “กำเนิดครอบครัวของมนุษยชาติ” (The Origin of the Family) กล่าวถึงครอบครัวกับความสัมพันธ์ในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงมุมมองของสังคมชายเป็นใหญ่ที่เปลี่ยนจากสังคมยุคก่อนซึ่งเป็นสังคมที่แบบอยู่ร่วมกัน (communal society) เป็นยุคที่ชายและหญิงมีสิทธิพอ ๆ กัน ต่อมาเมื่อมีลักษณะการใช้ชีวิตที่อยู่ในลักษณะขอครอบครัวเข้ามา สถานภาพของผู้หญิงเริ่มมีฐานะด้อยค่าลงเรื่อย ๆ เพราะระบบครอบครัวมาพร้อมกับการระบบยึดครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน (private property) โดยเองเกลส์ได้กล่าวถึงคำว่า “ครอบครัว” ในหนังสือเล่มนี้ว่า “famulus หมายถึง ทาสในบ้าน (domestic slave) และ familia คือ ทาสจำนวนมากที่ขึ้นต่อผู้ชายคนหนึ่ง จำนวนนี้เป็นคำที่ชาวโรมันใช้เรียก ระบบสังคมแบบใหม่ที่มีหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้ชาย มีภรรยาและลูก ๆ ซึ่งตามกฎหมายโรมัน หัวหน้าครอบครัวมีสิทธิเหนือชีวิตและความตามของพวกเขาทั้งหมด” (พรพิไล ถมั่งรักษ์สัตว์, ๒๕๓๙, น. ๒๘)

ครอบครัวของชาวเกษตรกรรมในช่วงแรก ครอบครัวดำรงอยู่ด้วยความเท่าเทียมและเป็นประชาธิปไตยในการรับมรดก ครอบครัวในยุคนี้การผลิตรวมกันเป็นหมู่ สมาชิกทุกคนทำงานร่วมกัน หัวหน้าครอบครัวทำหน้าที่ดูแลกิจการและ

จัดสวัสดิการในสังคมแบบมีส่วนร่วม และนำระบบใหม่ที่สร้างบนการมีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวในการครอบครองที่ดินมาใช้ ทรัพย์สินสมบัติส่วนใหญ่จึงเป็นของคนจำนวนน้อยที่เข้ามา มีอำนาจ ในยุคของโรมันและกรีก รัฐใช้อำนาจกดขี่ผู้ถูกปกครอง ผู้ร่ำรวยกดขี่ชนชั้น คนทำงาน เกิดการลบล้างทำลายความเป็นพี่น้องของเผ่าพันธุ์ เข้าสู่การมีอำนาจของผู้เป็นพ่อ ที่กฎหมายของโรมันเรียกว่า “patria potestas” คือ อำนาจทุกอย่างอยู่ที่บิดาเป็นที่มาของคำว่า “patriarchy” หรือ “ระบบชายเป็นใหญ่”

นอกจากนี้ อิทธิพลของศาสนามีผลในการกำหนดให้ผู้ชายเป็นใหญ่ในสังคม ยุคกลางซึ่งเป็นยุคที่ต่อจากยุคเกษตรกรรม ยกตัวอย่างในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ให้ความสำคัญกับผู้ชายในฐานะพระเจ้า กษัตริย์หรือตัวแทนของพระเจ้า ขุนนางเป็นผู้รับใช้กษัตริย์ สามเณรหรือผู้ชาย ทำหน้าที่ทำงานรับใช้พระเจ้าและพระเจ้า ส่วนผู้หญิงหรือภรรยา ทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้สามเณรหรือสามเณร เสมือนกับรับใช้พระเจ้า อีกทางหนึ่ง (กำจร หลุยยะพงศ์, ๒๕๔๕, น. ๑๔๖)

“The Mother” เป็นหนังสือที่อธิบายถึงการกำเนิดระบบชายเป็นใหญ่ว่า “การถือระบบเพศชายเป็นใหญ่ (patriarchal principle) คือ การที่กฎหมายยอมรับให้ผู้ชายส่งต่อทรัพย์สินสมบัติของเขาให้แก่ลูกชายและนับให้พ่อ ไม่ใช่แม่ เป็นพื้นฐานของการนับญาติ” ผลของการเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่ติดจากเดิมเป็นทรัพย์สินที่เป็นเจ้าของร่วมกัน และส่งต่อจากเผ่าพันธุ์แม่ไปสู่เผ่าพันธุ์ลูกสาว เพื่อประโยชน์ของทุกคน แต่เมื่อเปลี่ยนทรัพย์สินมาเป็นของพ่อ ส่งต่อผ่านลูกชาย ส่วนลูกสาวจะได้รับการเลี้ยงดูจากบิดาจนกระทั่งแต่งงานไปสามีก็จะมาดูแลแทน

๓.๒) ความหมายและความสำคัญของ “ระบบชายเป็นใหญ่” คำว่า “ชายเป็นใหญ่ (patriarchy) หมายถึง การปกครองโดยบิดาหรือผู้อาวุโส (the rule of the father or the “patriarchy”) เป็นการอธิบายลักษณะครอบครัวที่ให้ฝ่ายชายเป็นใหญ่ เป็นผู้นำ หรือเป็นหัวหน้าครอบครัว ในปัจจุบันได้มีการให้ความหมายที่กว้างขึ้นครอบคลุม ๓ ลักษณะ คือ

(๑) ลักษณะที่ฝ่ายชายมีอำนาจครอบงำฝ่ายหญิง (male domination)

(๒) ลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝ่ายชายอยู่เหนือกว่าฝ่ายหญิง (the power relationship)

(๓) ลักษณะที่หมายถึงระบบ (system) ที่ฝ่ายหญิงอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบฝ่ายชายในแทบทุกด้าน เช่น การดูถูกเหยียดหยาม การเอาเปรียบกดขี่ข่มเหง การใช้ความรุนแรงทั้งในระดับครอบครัวและสังคม

นอกจากนี้ การแบ่งแยกเพศในบางสังคมอาจมีความแตกต่างกันไปในหลายลักษณะ เช่น บางสังคมให้ความสำคัญกับลูกชายมากกว่าลูกสาว การให้มารดาและลูกสาวรับภาระงานบ้านมากกว่า เด็กหญิงอาจขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดอิสรภาพและขาดโอกาสทางสังคม ฝ่ายชายเป็นฝ่ายควบคุมและมีอำนาจเหนือกว่าทั้งในด้านความสัมพันธ์ทางเพศ การควบคุมภาวะเจริญพันธุ์ของผู้หญิง โดยผู้หญิงไม่มีสิทธิตัดสินใจพร้อมและมีบุตรหรือไม่ เมื่อผู้หญิงต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายชาย มีสถานะที่ด้อยกว่าและเสียเปรียบนั้น ส่งผลให้ผู้หญิงขาดความเชื่อมั่นในตนเอง

ขาดการเคารพนับถือและความภาคภูมิใจในตนเอง ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคม หรือครอบครัว ไม่ได้เกิดจากโชคชะตา แต่เป็นผลจากระบบที่ไม่เป็นธรรม (ชุมชน รุ่งปัจฉิม, ๒๕๔๓, น. ๖๗-๗๐)

๔) แนวคิดสตรีนิยม สตรีนิยมเป็นแนวคิดที่อธิบายและทำความเข้าใจในประเด็น หญิงชายได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะในส่วนของเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่าง ชาย หญิง

๔.๑) ความหมายของ “สตรีนิยม” คำว่า “สตรีนิยม (Feminism)” ใช้สำหรับ ความเชื่อในเรื่องความเสมอภาคทางเพศ เริ่มใช้คำนี้ประมาณปี ค.ศ. ๑๘๙๐ หรือ พ.ศ. ๒๔๓๓ (Humm, ๑๙๙๒ อ้างใน วันหนึ้ย วาสิกะสิน, ๒๕๔๓, น. ๑๘)

๔.๒) ความหลากหลายของแนวคิด “สตรีนิยม” หรือที่สาหรานุกรมสังคม สงเคราะห์ศาสตร์ใช้ว่า “ลัทธิพิทักษ์สิทธิสตรี” เป็นแนวคิดทฤษฎีที่มีผู้ให้ความหมาย แตกต่างกันและหลากหลาย (ยุพา วงศ์ไชย และทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล, ๒๕๔๒, น. ๑๕๘-๑๕๙) คือ

(๑) สตรีนิยมเป็นทฤษฎีโดยภาพรวมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ของปรากฏการณ์ที่ผู้หญิงทั่วโลกถูกกดขี่และตกเป็นเบี้ยของผู้ชาย

(๒) สตรีนิยมเป็นทฤษฎีและการปฏิบัติเชิงสังคม การเมือง ที่มุ่งปลดปล่อย ผู้หญิงให้เป็นอิสระจากอำนาจและการขูดรีดของผู้ชาย

(๓) สตรีนิยมเป็นขบวนการทางสังคมที่ต้องการให้ผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกับ ผู้ชายในด้านการเมือง เศรษฐกิจและด้านอื่น ๆ

(๔) สตรีนิยมเป็นอุดมคติ (ideology) เป็นปรปักษ์เชิงวิภาษวิธีกับคตินิยม และการปฏิบัติทุกอย่างที่แสดงความเกลียดชังหรือมีอคติกับผู้หญิง

ผู้ที่สนับสนุนแนวคิดนี้ หรือนักสตรีนิยม (Feminist) มีแนวคิดที่ให้ความสำคัญ กับความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและไม่เสมอภาคระหว่าง เพศชายและเพศหญิง (กรวิภา บุญชื้อ อ้างถึงใน วันหนึ้ย วาสิกะสิน, ๒๕๔๓, น. ๖) นอกจากนี้ แนวคิดสตรีนิยมยังเป็นการศึกษาเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยมีการ นำเสนอประเด็นใหม่ ๆ มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับวิธีการศึกษาของนักคิดสตรีนิยมรุ่นก่อน ๆ รวมทั้งมีการให้การศึกษและความสนใจที่พยายามทำความเข้าใจกับแนวคิดนี้ เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ (ชลิตาภรณ์ สงสัมพันธ์, ๒๕๔๒, น. ๑)

หมายเหตุ: ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จากประมวลสาระชุดวิชาการศึกษาด้าน บพทชายหญิง สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

๕) ความเสมอภาคและมิติหญิงชาย ความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย (gender equality) หมายถึง การยอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างระหว่างผู้ชาย และผู้หญิง รวมถึงความพยายามในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมให้เกิดความ สมดุลเชิงอำนาจระหว่างชายและหญิง ซึ่งสถานภาพที่เท่าเทียมกันนี้เอื้อต่อการความ เป็นมนุษย์ที่มีสิทธิเท่าเทียมกัน และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (เมทีณี พงษ์เวช, ๒๕๔๔, น. ๑๒)

๕.๑) ความหมายและความสำคัญของหลักความเสมอภาค

(๑) ความหมายของหลักความเสมอภาค มีเกณฑ์กว้าง ๆ ที่เป็นสากล คือ “จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่มีสาระสำคัญเหมือนกันอย่างเท่าเทียมกัน และต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่มีสาระสำคัญแตกต่างกันให้แตกต่างกันไปตามลักษณะของเรื่องนั้น ๆ” คือ ต้องเปรียบเทียบว่าอะไรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเหมือนกันและอะไรเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน การเปรียบเทียบต้องนำไปสู่ข้อสรุปว่ามีการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันหรือไม่ในเรื่องที่เหมือนหรือแตกต่างกัน (บรรเจิด สิงคะเนติ, ๒๕๔๓, น. ๓-๔)

(๒) ความสำคัญของหลักความเสมอภาค ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากเหตุผลดังนี้

(๒.๑) หลักความเสมอภาคถือเป็นหลักพื้นฐานของศักดิ์ความเป็นมนุษย์ ซึ่งบุคคลต้องได้รับความคุ้มครองและมีสิทธิต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น การเลือกปฏิบัติโดยอาศัยเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ถิ่นกำเนิด ฯลฯ จึงขัดกับหลักความเสมอภาค และขัดต่อหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

(๒.๒) หลักความเสมอภาคเป็นหลักการที่ควบคุม และตรวจสอบการกระทำของรัฐ เพื่อไม่ให้รัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจ การใช้อำนาจรัฐที่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือผลประโยชน์แก่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง รัฐต้องอธิบายเหตุผลได้ หากการให้เหตุผลนั้น ๆ ไม่สามารถรับฟังได้ อาจแสดงว่ารัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจ เช่น การออกกฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ การกระทำของฝ่ายปกครอง รวมถึงการวินิจฉัยคดีของศาล

๕.๒) สาระสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย
ในสังคมไทยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากผลการประชุมใหญ่ในระดับสากลที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประเทศไทยให้ความสำคัญกับหลักความเสมอภาค และได้บรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ ในปัจจุบัน แนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในระดับสากลมาสู่การปฏิบัติ ดังที่ปรากฏในถ้อยแถลงของแนวปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรีตามปฏิญญาปักกิ่ง ที่ระบุว่า “ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายเป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชน เป็นเงื่อนไขหนึ่งของความเป็นธรรมทางสังคม และเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับความเสมอภาค การพัฒนาและสันติภาพ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการร่วมงานกันบนพื้นฐานของความเสมอภาคระหว่างหญิงชายเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีคนเป็นศูนย์กลาง” (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, ๒๕๔๓, น. ๑๑)

ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในสังคมไทยปัจจุบันได้มีการพัฒนาและพยายามปรับเปลี่ยนกฎหมายเพื่อให้หญิง ชายมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ได้แก่ พระราชบัญญัติค่านำหน้านามหญิง พ.ศ. ๒๕๕๑ และพระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้น

๕.๒) แนวคิดเกี่ยวกับมิติหญิงชาย ในช่วง ๑-๒ ทศวรรษที่ผ่านมา มีการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเสมอภาคระหว่างหญิงชายแม้จะก้าวหน้าไปมาก แต่ก็ยังมีการเลือกปฏิบัติทางเพศที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคและแต่ละประเทศ ซึ่งมีรูปแบบไม่แตกต่างกันนัก ช่องว่างความเสมอภาคระหว่างเพศในการเข้าถึงและควบคุม

ทรัพยากร โอกาสทางเศรษฐกิจ การมีสิทธิมีเสียงและอำนาจทางการเมือง ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและเด็ก และส่งผลกระทบต่อทุกคนในสังคมด้วย (ธนาคารโลก, ๒๐๐๐, น. ๑) ดังนั้น การกำหนดวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาจึงมุ่งสร้างความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย โดยให้หญิงชายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ หรือเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา เนื่องจากความเสมอภาคจะช่วยสร้างขีดความสามารถในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติ ลดความยากจน ส่งผลให้การบริหารมีประสิทธิภาพ ซึ่งกลยุทธ์ที่สำคัญในการการพัฒนาที่มุ่งให้ทุกคน หมายถึง ทั้งชายและหญิง สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองได้

(๑) *ความเป็นมาและสาระสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับมิติหญิงชาย* แนวคิดนี้เน้นการนำมิติหญิงชายไปสู่การพัฒนา ซึ่งสะท้อนสถานภาพและบทบาทที่ต่างกันระหว่างหญิงชาย ทำให้เกิดการพัฒนาคำนำมิติหญิงชายสู่การพัฒนาระบบหลัก (gender mainstreaming) มาใช้หลังจากมีการประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่องสตรีครั้งที่ ๔ ณ กรุงปักกิ่ง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ (United Nations ๒๐๐๐, น. ๓๐๐-๓๐๑) โดยแนวคิดดังกล่าวมีพัฒนาการตามลำดับ คือ แนวคิดผู้หญิงในการพัฒนา (Women in Development – WID) แนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา (Women and Development – WAD) และแนวคิดมิติหญิงชายกับการพัฒนา (Gender and Development – GAD)

(๑.๑) *แนวคิดผู้หญิงในการพัฒนา (Women in Development – WID) เริ่มขึ้น* โดยคณะกรรมการสตรีแห่งกรุงวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีแนวคิดในการผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจที่เน้นความเท่าเทียมกัน รวมถึงการพัฒนายุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการลดความต้อยโอกาสของผู้หญิงและยุติการเลือกปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานตามแนวคิด WID ยังมีจุดอ่อน เช่น ผู้ริเริ่มโครงการและผู้ปฏิบัติมักเป็นอาสาสมัครที่มีประสบการณ์น้อย โครงการจึงขาดการศึกษาความเป็นไปได้ เช่น ขาดข้อมูลการแบกรับภาระหน้าที่ของผู้หญิงมีมากน้อยเพียงใด ลักษณะโครงการที่ทำให้ผู้หญิงประสบความสำเร็จและเป็นแหล่งรายได้สำคัญ แต่กลับเป็นโครงการที่ผู้ชายเป็นผู้จัดสรรเงิน

(๑.๒) *แนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา (Women and Development – WAD)* แนวคิดนี้เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ ๑๙๗๐ (พ.ศ. ๒๕๑๓) เป็นการเปลี่ยนแนวคิดการแยกผู้หญิงออกจากการพัฒนา และมีจุดยืนให้ผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา โดยเชื่อว่าการผนวกให้ผู้หญิงเข้าร่วมการพัฒนาไม่สามารถเชื่อมโยงการจัดการเกี่ยวกับการพึ่งพาทางเศรษฐกิจของโลกที่ ๓

การดำเนินการตามแนวคิดของ WID และ WAD จึงมีจุดอ่อนบางอย่าง เช่น วิธีการของ WID และ WAD เน้นพัฒนากิจกรรมที่เกิดรายได้ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบในการจัดสรรเวลาของผู้หญิง เพราะมองว่า ภาระงานในบ้าน การดูแลครอบครัว ทำงานบ้าน เลี้ยงดูบุตร ดูแลผู้ป่วยและผู้สูงอายุ เป็นเรื่องส่วนตัวไม่ก่อให้เกิดรายได้ และไม่ให้คุณค่าทางเศรษฐกิจ

(๒) แนวคิดมิติหญิงชายกับการพัฒนา (Gender and Development – GAD) เริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๘๐ (พ.ศ. ๒๕๒๓) มีรากฐานมาจากแนวคิดสตรีนิยมฝ่ายสังคมนิยมและเชื่อมโยงกับช่องว่างของทฤษฎีความทันสมัย ซึ่งให้เห็นว่า โครงสร้างการผลิตและการผลิตซ้ำ (production and reproduction) เป็นสิ่งกีดขวางผู้หญิง ซึ่งแนวคิดนี้มุ่งเน้นความสัมพันธ์ของบทบาทหญิงชาย และให้ความสำคัญกับสาเหตุที่ผู้หญิงมีบทบาทเป็นรองหรือด้อยกว่าผู้ชาย

แนวคิด GAD ให้ความสำคัญในมิติความคิดแบบองค์รวม คือ ให้ความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของสังคม ไม่ใช่มองแค่เพียงเป็นบุคคล และยอมรับการมีส่วนร่วมของผู้ชายในฐานะผู้สนับสนุนให้เกิดความเท่าเทียมและความยุติธรรมในสังคม นอกจากนี้ ยังไม่เห็นด้วยกับการแบ่งแยกงานส่วนตัวกับงานสาธารณะ โดยทั่วไปมักให้คุณค่างานในครัวเรือนค่อนข้างต่ำ ซึ่งนักสตรีนิยมและกลุ่มที่นิยมแนวคิด GAD ให้ความสำคัญในประเด็นที่ผู้หญิงถูกกีดกันชีวิตส่วนตัวของผู้หญิง เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์พื้นฐานของการสมรส จุดเน้นของ GAD จึงเน้นการมีส่วนร่วมของรัฐในการส่งเสริมและเปิดโอกาสให้สตรีเป็นอิสระ โดยรัฐมีหน้าที่ในการจัดบริการทางสังคม นอกจากนี้ยังมองว่า ผู้หญิงมีฐานะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงมากกว่าเป็นผู้ช่วยในการพัฒนา และมีความจำเป็นในการให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ และตระหนักถึงความสัมพันธ์ในเรื่องชนชั้นและความแตกต่างระหว่างชนชั้น (Young, ๑๙๘๗)

แนวคิด GAD แตกต่างจากแนวคิด WID และ WAD โดย GAD ไม่ได้พิจารณาเพียงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองปัจจุบัน ทั้งยังไม่ใช้การแทรกแซงหรือหายุทธศาสตร์ในการดำเนินงานเพื่อให้ผู้หญิงได้พัฒนา แต่ GAD ได้ทำการศึกษาโครงสร้างและสถาบันทางสังคม รวมถึงการสูญเสียอำนาจของกลุ่มอิทธิพลที่มีผลต่อผู้หญิงและผู้ชายในบางกลุ่ม ปัจจุบันวิธีการของ GAD ยังไม่สามารถสอดแทรกไปในแผนงานและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่กำลังดำเนินงานได้ จำเป็นต้องยอมรับแนวคิดและการเปลี่ยนแปลงด้านยุทธศาสตร์

